

Povijest Mađarske u novom vijeku

Miljević, Melani

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:576018>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-01**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

MELANI MILJEVIĆ

POVIJEST MAĐARSKE U NOVOM VIJEKU

Završni rad

JMBAG: 0303102429, redovita studentica

STUDIJSKI SMJER: prijediplomski studij povijesti i talijanskog jezika i književnosti

Predmet: Uvod u novi vijek

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Melani Miljević, kandidatkinja za prvostupnicu Povijesti i talijanskog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

Melani Miljević

U Puli 20. kolovoza 2024.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Melani Miljević, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Povijest Mađarske u novom vijeku“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

Melani Miljević

U Puli 20. kolovoza 2024.

Sadržaj

1. UVOD	5
2. MOHAČKA BITKA I NJEZINE POSLJEDICE	5
2.1. Postupni prodori osmanske vojske	6
2.2. Osmansko uređenje Ugarske	8
3. PERIOD DVOVLAŠĆA	9
3.1. Građanski rat	9
3.2. Ferdinand Habsburški	10
3.3. Ivan Zapolja	11
4. ERDELJSKA KNEŽEVINA	12
5. UGARSKO DRUŠTVO 16. STOLJEĆA	14
5.1. Etničke i demografske promjene	14
5.2. Gospodarstvo	14
5.3. Vjera	15
5.4. Kultura	16
6. PETNAESTOGODIŠNJI RAT	17
7. PRIJELOMNOST 17. STOLJEĆA	18
7.1. Novi osmanski pohodi	18
7.2. Uspon staleža	19
7.3. Militarizacija i društvo	20
7.4. Veliki bečki rat	21
7.5. Pokret neovisnosti	22
8. DOBA REFORMI	23
8.1. Habsburški prosvijećeni apsolutizam	23
8.2. Franjo II. i reforme	24
8.3. Kultura 19. stoljeća	25
8.4. Revolucija 1848.	26
8.3. Nagodbe 1867. i 1868.	27
8.4. Austro-Ugarska Monarhija u osvit 20. stoljeća	28
9. ZAKLJUČAK	29
10. IZVORI I LITERATURA	31

1. UVOD

U ovome radu osvrnut ćemo se na povijest Mađarske u razdoblju novoga vijeka. Državni temelji Mađarske postavljeni su u ranom srednjem vijeku, a od 9. do 13. stoljeća slovila je kao jedno od snažnijih kraljevstava koje se uspješno odupiralo provalama mnogih nomadskih plemena. Novi je vijek Mađarskoj donio niz izazova i promjena, uključujući tursku okupaciju, habsburšku vlast, revolucije i borbu za nacionalnu autonomiju. Veliki preokret u povijesti Mađarske započeo je bitkom na Mohačkom polju. Godine 1526. ugarsko-hrvatska vojska doživjela je strahovit poraz od Osmanlija. Tada prestaje postojati srednjovjekovno Ugarsko Kraljevstvo i započinje dugotrajno razdoblje osmanske prisutnosti na području Ugarske. Ugarska je postala predziđe osmanskih prodora prema Beču, a kako se našla na razmeđu Osmanskog Carstva i novonastale Habsburške Monarhije postala je i glavna europska bojišnica tih dvaju imperija. Politički rascjepkanu Ugarsku dodatno je ugrozilo *dvolično 17. stoljeće* koje je bilo obilježeno istovremenom željom za oporavkom, novim ratnim sukobima i političkom nestabilnošću.¹ Osamnaesto stoljeće u povijesti Europe, pa tako i Mađarske, obilježeno je razvojem prosvjetiteljstva koje je imalo veliku ulogu u oblikovanju „modernije“ uprave habsburških zemalja. Kao posljedica prosvjetiteljske reformacije, kako to obično u povijesti biva, javile su se revolucije i pokreti čiji su nositelji bili protivnici habsburškog centralizma u Ugarskoj. Rezultat dogovora između habsburške vlade i ugarskih plemića bila je Austro-ugarska nagodba - dogovor kojim je u konačnici 1867. utemeljena Dvojna, tj. Austro-Ugarska Monarhija. Osim političkih, novo je doba donijelo i značajne društvene i kulturne promjene poput razvoja obrazovnog sustava, urbanizacije i industrijalizacije koje su pridonijele stvaranju modernog društva. Na kraju rada moći ćemo razumjeti okolnosti u kojima su se odvijali ključni događaji mađarske povijesti od 16. do kraja 19. stoljeća te analizirati političke, društvene i kulturne promjene koje su dovele do formiranja suvremene države.

2. MOHAČKA BITKA I NJEZINE POSLJEDICE

Znameniti vojni sukob osmanske i ugarsko-hrvatske vojske odigrao se 29. kolovoza 1526. na Mohačkom polju. Uzroke bitke prekretnice pronalazimo prvenstveno u osmanskoj ekspanziji, a potom i u težnji ugarskog i hrvatskog plemstva za obranom matičnih teritorija. Osmanska je

¹ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 14.

vojska predvođena sultanom Sulejmanom II. Veličanstvenim već u srpnju 1526. zauzela Petrovaradin, a nedugo zatim u kolovozu iste godine Ilok i Osijek.² Nezaustavljivi prodori osmanskih četa nagnali su kralja Ludovika II. da se s vojskom sastavljenom od oko 25 000 vojnika kraljevskih i velikaških banderija utabori na polju u blizini Mohača u Ugarskoj, a kako je osmanska vojska bila daleko bolje organizirana i brojčano jača, Ludoviku je u pomoć pristizala hrvatska vojska na čelu s Krstom I. Frankopanom te erdeljska vojska pod zapovjedništvom Ivana Zapolje.³ No, kako su Osmanlije nakon zauzimanja Osijeka izgradile drveni most preko Drave i ušle na teritorij Ugarske, kralj Ludovik II. je samoinicijativno napao daleko brojnije i jače osmanske čete. Shodno tomu, vojska kralja Ludovika pretrpjela je velike poraze, brojni su hrvatski velikaši poginuli, a život je izgubio i sam kralj utopivši se u potoku.⁴ Mohačka je bitka odnijela živote brojnih hrvatskih velikaša, a donijela višestoljetnu prisutnost osmanske sile na području Balkana i nad dijelom Ugarske. Već po završetku bitke Osmanlije su nastavile svoje osvajačke pohode prema ugarskim krajevima, a okupacijom Budima 1540. podijelile su Ugarsku na tri dijela: središnjim dijelom Ugarske s Budimom zavladao su Turci, sjeverozapadnu Ugarsku, dio Hrvatske oko Zagreba i sjeveroistok današnje Mađarske držali su Habsburgovci, a na samom istoku nalazila se Transilvanija, odnosno samostalna kneževina Erdelj pod upravom Ivana Zapolje.⁵

2.1. Postupni prodori osmanske vojske

Osmanska je vojska u razdoblju novog vijeka bila jedna od najsnažnijih vojnih postrojbi na području Europe, stoga brzo napredovanje i veliki vojni uspjesi nisu bili iznenađujući. Osmanlije su već 1460. osvojile srpsku i bosansku državu čiji su teritoriji nedugo zatim postali jezgra osmanskih kretanja prema Ugarskoj. Glavni cilj Osmanlija i motiv njihovih vojnih pohoda bila je želja da postanu prva velesila Europe pa su, sukladno tome, morali suzbiti moguće opasnosti koje bi se ispriječile na njihovom putu ka cilju.⁶ Prva na udaru

² Blaženović, Marin. "Od Krbave do Mohača (1493. - 1526.) - bitke prekretnice u sukobima s Osmanlijama." *Essehist* 10, br. 10 (2019.), str. 45.

³Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 142.

⁴ Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo: Golden marketing*, Zagreb, 1998., str. 64.- 66.

⁵ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske: Barbat*, Zagreb, 1995., str. 35.

⁶ Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo: Golden marketing*, Zagreb, 1998., str. 33.-35.

osmanskih četa bila je Ugarska čiji su dijelovi pod vlašću kralja Zapolje postali osmanski vazal. Ipak, usponom vladara dinastije Habsburg na prijestolje Osmanlije su se suočile s novim, ne baš tako bezazlenim neprijateljem kojega nije bilo lako pokoriti. Kako bi na koncu zauzeo ugarske posjede, Sulejman II. odlučio je najprije osvojiti Beč te tako oslabiti carsku vlast. Prvi osmanski pohod prema Beču 1529. nije bio uspješan zbog vremenskih okolnosti, a tijekom drugog pohoda na Beč 1532. Sulejmanova je vojska zaustavljena kod utvrde Kiseg, gdje je daljnja napredovanja spriječio Nikola Jurišić.⁷ Međutim, 1540. Ferdinand Habsburški odlučio je krenuti u pohod na središte Zapoljine države - grad Budim i tako oružanim putem preduhitriti Osmanlije, ali kraljev se plan izjalovio. Osmanskom okupacijom Budima, područja kralja Ivana pretvorena su u sandžake, a njegov nasljednik Ivan Sigismund postao je erdeljski sandžakbeg.⁸ Od 1543. do 1545. Osmanlije su zauzele Siklos, Pečuh, Ostrogon, Višegrad, Hatvan, Nograd i Stolni Biograd, a pod vodstvom Mehmed paše Sokolovića 1551. Becse, Becskerek, Lugos, Temišvar, Lippu i Szolnok. Osim Sokolovića, veliku ulogu u širenju osmanske vlasti na Zadunavlje i dijelove Slavonije između Save i Drave imao je Ali paša koji je zauzimanjem Vesprima omogućio daljnja osmanska napredovanja.⁹ Ipak, 1566. posebno su se istaknuli Juraj i Nikola Zrinski koji su, braneći utvrdu Siget, stali na put osmanskim osvajanjima ugarskih teritorija u drugoj polovici 16. stoljeća, što je i potvrđeno 1568. potpisivanjem Drinopoljsko-carigradskog mira između sultana Selima II. i cara Maksimilijana II.¹⁰

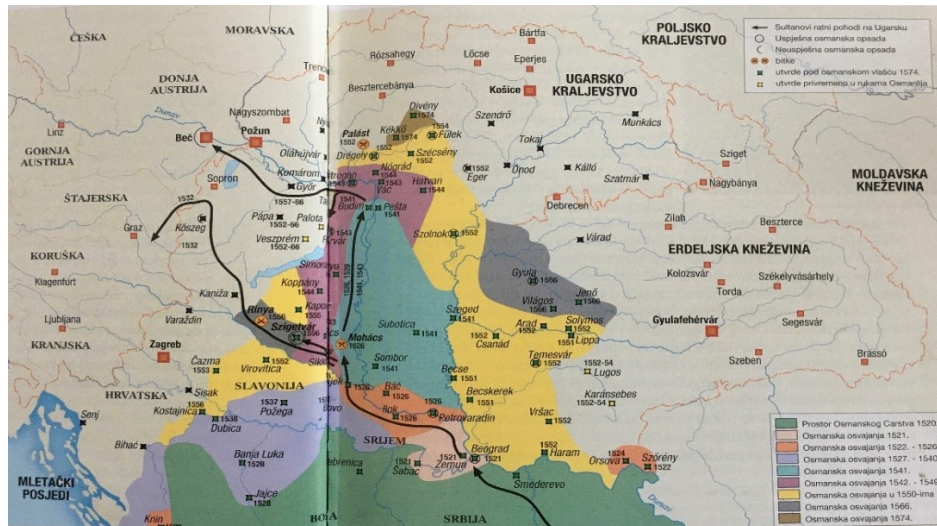
Slika 1. Putovi Osmanlija prema Ugarskoj

⁷ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 35.

⁸ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 37.

⁹ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi*: Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 154.

¹⁰ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 36.

Izvor: Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 34.- 35.

2.2. Osmansko uređenje Ugarske

Po završetku osvajačkih pohoda u drugoj polovici 16. stoljeća, Osmanlije su provele djelomičnu reorganizaciju novoosvojenih teritorija. Ugarska su područja zadržala vlastite zakone i ustrojstvo, a osmanski preustroj temeljio se na podizanju pograničnih utvrda s obrambenom funkcijom. U tim su utvrdama bili smješteni vojnici čiji je broj ovisio o veličini same utvrde. Najveće utvrde - Stolni Biograd, Temišvar, Budim, Pešta i Ostrogon, mogle su primiti i do 1200 vojnika, a osim obrambene funkcije imale su značajnu ulogu u opskrbi hranom.¹¹ Temeljna organizacijska jedinica osmanskog uređenja bili su ejaleti ili sandžaci. Isprva su postojala četiri temeljna ejaleta: Budimski, Temišvarski, Bosanski i Rumelijski, a kasnije su osnovani Egzerski i Kaniški ejalet. Upravitelji tih ejaleta nazivali su se sandžakbegovi ili beglerbegovi koji su imali ulogu upravitelja vojske, financija i općih poslova, a posjedovali su i timare - zemljišne posjede na kojima su djelovale konjičke spahije. Beglerbegovi i sandžakbegovi bavili su se i ubiranjem poreza koji je ovisio o proizvodnoj sposobnosti pojedinog područja.¹² Utvrde pograničnih pokrajina oporezivali su na drugačiji

¹¹ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 42.

¹² Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 151.-152.

način. Naime, te su utvrde *potpale pod vlasništvo dvojice gospodara, što nazivamo kondominijem (dvojnomo vladavinom)* te su zbog toga morale plaćati dvostruki porez.¹³

Slika 2. Osmanska uprava u Ugarskoj

Izvor: Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 42.

3. PERIOD DVOVLAŠĆA

3.1. Građanski rat

Nakon pogibije kralja Ludovika II. Jagelovića u bitci na Mohačkom polju, ugarsko i hrvatsko plemstvo bilo je primorano odabrati novog vladara. Na ugarsko su prijestolje pretendirala dva politička protivnika - austrijski nadvojvoda Ferdinand Habsburški i erdeljski knez Ivan Zapolja, stoga se plemstvo podijelilo na dva tabora. Hrvatsko se plemstvo predvođeno Nikolom Jurišićem na saboru u Cetinu 1. siječnja 1527. opredijelilo za Ferdinanda koji im je zauzvrat obećao vojnu i financijsku pomoć u borbi protiv Osmanlija.¹⁴ Samo pet dana kasnije, 6. siječnja 1527. na saboru u Dubravi pokraj Čazme, slavonsko i ugarsko plemstvo za novog je kralja izglasalo Ivana Zapolju. Od toga trenutka, ugarsko je prijestolje obilježeno

¹³ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 44.

¹⁴ Blaženović, Marin. "Od Krbave do Mohača (1493. - 1526.) - bitke prekretnice u sukobima s Osmanlijama." *Essehist* 10, br. 10 (2019.), str. 46.-47.

dvovlašćem koje je potrajalo sve do smrti kralja Ivana Zapolje 1540. Ferdinand Habsburški je nedugo zatim upao na područje Ugarske pod Zapoljinom vlašću i time označio početak građanskog rata koji je trajao od 1527. do 1538. Ferdinand Habsburški je uz podršku Ivana Karlovića i Franje Batthyanyja porazio Zapoljinu vojsku kod Tokaja, a potom su se borbe prebacile i na područje Slavonije (Varaždin, Zagreb, Križevci). Zapoljinu vojsku predvodio je Krsto I. Frankopan, a imao je i podršku sultana Sulejmana II. Veličanstvenog jer je svojevremeno zbog političke krize i bezizlazne situacije postao osmanski vazal.¹⁵ Sukob dvojice kraljeva završen je potpisivanjem mira u Velikom Varadinu 1538., na kojem je donesena odluka o razdiobi ugarskih teritorija. Prema odredbama mira, Ferdinand Habsburški dobio je Slavoniju, Hrvatsku i Ugarsku, a Ivan Zapolja Erdelj.¹⁶

3.2. Ferdinand Habsburški

Ferdinand Habsburški bio je zakonski ugarski kralj kojega su okrunili najprije ugarski plemići 3. studenog 1526. u Stolnom Biogradu, a potom i hrvatski plemići na saboru u Cetinu u siječnju 1527. Dolaskom Ferdinanda na vlast započelo je razdoblje višestoljetne prisutnosti Habsburgovaca na ugarskom prijestolju. S obzirom da je vladao u doba najveće opasnosti od Osmanlija, nastojao je izgraditi kvalitetan sustav granične obrane, a kako je postao i ugarski kralj uvidio je da Ugarsko Kraljevstvo može opstati jedino integracijom s austrijskim zemljama, stoga se zalagao za provođenje centralizacije.¹⁷ Ugarsko je plemstvo zahtijevalo da kralj živi na području Ugarske i da vlada skupa sa staležima, ali Ferdinand je ipak 1528. napustio Ugarsku i prijestolnicu preselio u Beč, odakle je upravljao ugarskim, austrijskim i češkim dvorom. Odsutnost kralja s područja Ugarske najviše se osjetila u unutarnjoj upravi. Provodeći financijske reforme i reorganizaciju uprave uvodeći nova izvršna tijela, najveće je ovlasti prenio na austrijsko i njemačko plemstvo, dok je ugarsko činilo tek nekolicinu. Pojedini ugarski plemići poput Miklosa Palffyja, Ferenca Thurze i Jurja Thurze, koji su se obrazovali na bečkom dvoru, mogli su sudjelovati u obnašanju viših državnih poslova. Iako je Ferdinand 1556. osnovao *zajednički carski dvor*, suverenitet Ugarskog Kraljevstva za vrijeme njegove vladavine nikada nije bio upitan. Preustrojem ugarskih vojnih institucija stvorena je ugarska pogranična obrana čiji su temelj činile kapetanije ili generalati. Najznačajniji

¹⁵ Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo: Golden marketing*, Zagreb, 1998., str. 71.

¹⁶ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 148.

¹⁷ Margetić, Lujo. Cetinski sabori u 1527.: *Senjski zbornik* 17, br. 1 (1990.), str. 37.

generalati koji su Ugarsku činili „obrambenim bastionom kršćanstva“ bili su bihaćki, slavonski, kaniški, đurski i gornjougarski.¹⁸

Slika 3. Uređenje Ugarske u srednjem vijeku i ranom novom vijeku

Kasno srednjovjekovlje	Rani novi vijek
Središta upravljanja: Budim, samostalni kraljevski dvor i kraljevski savjetnik	1) glavno središte upravljanja: Beč i krajem 16. st. prijelazno Prag, moderna središnja tijela vlasti zajedničkog habsburškog dvora 2) mjesna središta upravljanja: Požun, odnosno po potrebi djelomično Kassa/Košice i Zagreb
Svi su poslovi ugarski (državni)	Velik dio poslova je zajednički: vanjski, vojni i novčani. Mađari u potpunosti upravljaju samo unutarnjom politikom i sudstvom
O svakom državnom pitanju kraljevski savjetnik i visoki dužnosnici, te državni baruni odlučuju podjednako na državnoj i mjesnoj razini	Na državnoj razini: Vojni poslovi: <i>Wiener Hofkriegsrat</i> , od 1556., odnosno Unutarnjo-austrijsko dvorsko ratno vijeće (<i>Innerösterreichischer Hofkriegsrat</i> , 1578); Vanjski poslovi: Tajno (<i>Geheimrat</i>) i Vojno vijeće (u početku s ugarskim i južnoslavenskim, kasnije većinom s austrijskim i njemačkim diplomatima); Financije: Dvorska (<i>Hofkammer</i>) (1527.), Donjoaustrijska (1527.), Ugarska (1528.) i Szepeška komora (1567.), posljednje tri podređene dvoru, posebno od Ugarske komore s njemačkim savjetnikom.
Kod financija sve važniju ulogu ima rizničar	Jaka centralizacija na sva tri područja, ali na lokalnoj razini značajna, čak neophodna uloga ugarskih visokih dužnosnika i staleža!
Srednjesnažna uloga, u Srednjoj Europi, potpuni državni (državnoupravljački) suverenitet	Ugarsko Kraljevstvo je nova sila, odlučujući dio srednjoeuropske Habsburške Monarhije, osobito njeno obrambeno predvorje i njena smočnica; u zajedničkom upravljanju s Bečom na pojedinim poljima s ograničenim suverenitetom. Zbog važnosti brižno čuvano područje carstva, ali jedan od najjačih vojničkih saveza Europe; postat će i sastavni dio gospodarskog krivotoka Srednje Europe!
Utjecaj dijela ugarske političke elite na državu i dvor	Gubitak pozicija kako na novom, zajedničkom dvoru, tako i u moderniziranoj državnoj upravi, na državnoj i regionalnoj razini

Izvor: Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 53.

3.3. Ivan Zapolja

Dana 11. studenog 1526. ugarsko plemstvo imenovalo je Ivana Zapolju novim ugarskim kraljem, a službeno je okrunjen 6. siječnja 1527. na saboru u Dubravi pokraj Čazme, kada mu je podršku pružilo i slavonsko plemstvo pod vodstvom Krste I. Frankopana. Kralj Ivan pod svojom je krunom imao istočne dijelove Ugarskog Kraljevstva i prvi je bio izabran za kralja.¹⁹ S obzirom da je njegov politički protivnik Ferdinand Habsburški naumio ujediniti sve ugarske i habsburške zemlje u jedinstvenu cjelinu, Zapolja je očekivao Ferdinandov oružani napad. Zbog bezizlazne situacije i neizbježnog sukoba s Ferdinandom, kralj Ivan je u listopadu 1526. poslao svojega izaslanika Hieronima Laskija osmanskom sultanu i zatražio

¹⁸ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 49.

¹⁹ Kretonić, Igor. "Mohačka bitka." Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2015., str. 19.

njegovu zaštitu od Ferdinanda. Time je izravno postao vazal Osmanskog Carstva.²⁰ Između Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje sklopljen je mir u Olomoucu 1527. pod inicijativom poljskog kralja Sigismunda I. Ipak, mir je prestao vrijediti kada je u jesen 1527. Ferdinand napao Zapolju i porazio njegovu vojsku kod Tokaja te je time započelo razdoblje građanskog rata između dvojice vladara.²¹ Položaj Zapoljinog dijela Ugarske kao osmanskog vazala nije bio najbolji jer su Osmanlije Zapoljino vazalstvo koristile samo kao oružje za rušenje habsburške vlasti. Kralj je uredio državu, upravu i pravni sustav te je u svojim rukama držao vrlo snažnu vlast. Uz pomoć svojega kancelara Werboczyja donosio je važne odluke i unaprijedio financije. Od 1530. vodstvo unutarnje politike Zapoljine države preuzima Juraj Utješenović koji se istaknuo pokušajima ujedinjenja s Habsburgovcima. Kada je u veljači 1538. okončan građanski rat, potpisan je mir kojim je dogovoreno da u slučaju smrti kralja Zapolje njegova područja pripadnu Ferdinandu, a kraljevu sinu Ivanu Sigismundu Sepeška kneževina. Međutim, nakon smrti kralja Ivana 1540. odrednice mira nisu ispunjene, a već sljedeće godine Osmanlije su zauzele Budim i uspostavile prevlast nad Zapoljinim posjedima podijeljenima na sandžake.²² Juraj Utješenović je u prosincu 1541. sklopio nagodbu u Gyalu s udovicom Ivana Zapolje, Izabelom. Tom je nagodbom obnovljen Varadski ugovor, a zatim je tajnim Nyirbatorskim sporazumom s Ferdinandom 1549. dogovorio da Izabela i njezin sin Ivan Sigismund napuste Ugarsku u zamjenu za kneževine Opele i Ratibor. Nakon što je sultan doznao za tajni sporazum, osmansko zauzimanje Banata i Szolnoka 1551. bilo je neizbježno, a time je i Erdelj postao *djelo sultana Sulejmana*.²³

4. ERDELJSKA KNEŽEVINA

Erdeljska kneževina, poznatija i kao Transilvanija, povijesna je pokrajina današnje Rumunjske. Tijekom novog vijeka, Erdelj je bio pripojen Ugarskom Kraljevstvu kao njegov istočni dio, ali je sve do sredine 16. stoljeća zadržao svoju autonomiju. Nakon Mohačke bitke 1526., erdeljska je kneževina dospjela u ruke Ivana Zapolje - jednog od dvojice ugarskih vladara koji je ubrzo narušio autonomiju pokrajine stupivši u vazalski odnos s Osmanlijama prouzročen sukobom s političkim rivalom Ferdinandom Habsburškim. Nakon smrti kralja

²⁰ Fodor, Pál. Ottoman policy towards Hungary, 1520-1541: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 45, No. 2/3 (1991.): str. 271.-345.

²¹ Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo: Golden marketing*, Zagreb, 1998., str. 71.

²² Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 154.

²³ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 68.

Zapolje 1540., Erdelj je formalno pripao njegovu nasljedniku Ivanu Sigismundu, čiju su vlast priznavali erdeljski staleži Mađari, Sikulci i Sasi.²⁴ Godine 1556. u službu Ivana Sigismunda stupa erdeljski knez Stjepan Báthory koji je nakon kraljeve smrti 1571. preuzeo vlast i postao erdeljski vojvoda. To je, dakako, narušilo habsburšku namjeru da pod svaku cijenu zadrže ovlasti nad kneževinom s ciljem stvaranja jedinstvene cjeline habsburških zemalja, stoga je carska vojska predvođena Gáspárom Bekesom oružanim putem pokušala svrgnuti Báthoryja s vlasti. No, habsburška je vojska poražena 8. srpnja 1575. kod Kerelöszentpála. Iako je Erdelj bio vazalska kneževina Osmanskog Carstva, Osmanlije nisu vršile prevelik pritisak na erdeljske vlasti kada je u pitanju unutarnja politika. Erdeljske su vojvode o stanju vanjske politike bile dužne obavještavati sultana i djelovati po njegovim naredbama te, kao znak odanosti, plaćati porez, no kada se radilo o unutarnjim poslovima, erdeljski su knezovi imali neograničenu vlast. O odabiru kneza odlučivali su erdeljski staleži, ali ga je ipak osmanski sultan morao „odobriti“ tzv. *ahdnamom* - ugovornim pismom, zlatnom zastavom i štapom. Po dolasku na prijestolje kneževi su stjecali vrlo jaku vlast i nad državnim vlastelinstvima, ali unatoč tome u doba najveće ratne opasnosti osmanski je sultan mogao poslati vlastitog pretendenta na prijestolje - bio je to jedini slučaj kada se sultan mogao umiješati u unutarnje vodstvo Erdelja.²⁵ U unutarnjoj upravi Erdelja, osim rizničara i kancelara, nije postojalo niti jedno drugo staleško tijelo. Erdeljski je vojvoda najviše državne poslove vodio uz dvojicu savjetnika, ali njegova je vlast bila samostalna. Erdeljska kneževina nije imala temeljnu crkvenu dogmu, ali ipak religija je bila prisutna među stanovništvom. Godine 1595. na saboru u današnjoj Albi Iuliji u Rumunjskoj propisana je vjerska sloboda za katoličku, evangeličku i unitarnu vjeroispovijest. Iako je unutarnja organizacija bila relativno dobro ustrojena, Erdelj je i dalje bio prilično nerazvijeno područje koje se, u gospodarskom i trgovačkom pogledu, stabiliziralo pod vlašću Stjepana Báthoryja koji je poticao osnivanje i rad solana Vizakna, Torda, Des i Kolozs. Koncem 16. stoljeća u Erdelju su izbile pobune ugarskih staleža, u prvom redu Sikulaca, koji su zatražili obnovu svojih privilegija, što se i dogodilo 1601. za vladavine Sigismunda Báthoryja.²⁶ Dakle, drugu polovica 16. stoljeća erdeljske povijesti obilježila je osmanska vlast te je doticaj Erdelja s mađarskom kulturom bio manjkav.

²⁴ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 156.-157.

²⁵ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 72.

²⁶ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 36.

5. UGARSKO DRUŠTVO 16. STOLJEĆA

5.1. Etničke i demografske promjene

Etnička je slika Ugarskog Kraljevstva u 16. stoljeću bila vrlo raznolika. Najveći postotak u ukupnom broju stanovništva koji je za Ugarsku nakon razdiobe na tri dijela iznosio 3,5 milijuna ljudi, činili su Mađari, no tijekom vremena i osmanska osvajanja prouzročila su naseljavanje ugarskih krajeva nacionalnim manjinama. Na područjima slobodnog Ugarskog Kraljevstva živjelo je najviše stanovnika i to mađarske narodnosti, dok su pokrajine pod osmanskom vlašću, poput Erdelja, bile nešto slabije naseljene Mađarima, Rumunjima, Sasima i Seklerima.²⁷ Osmanski su ratni pohodi bili pogubni za mađarsko stanovništvo. Dok su druge etničke skupine, primjerice Rumunji i Slovaci, naseljavali brdska područja i tako preživjeli osmanske provale, mađarsko je stanovništvo većim dijelom naseljavalo ravničarska područja i obale velikih rijeka, zbog čega su prvi bili izloženi haranjima osmanske ruke. Zamjetna promjena u etničkom sastavu stanovništva dogodila se nakon osmanskih četovanja jer su pojedini narodi bili prisiljeni migrirati iz svojih matičnih zemalja prema dijelovima južne Ugarske. Među njima su se našli Srbi poznatiji kao *Raci* koji su već u drugoj polovici 16. stoljeća postali većinska narodnost grada Temišvara. Po doseljavanju, srpsko je stanovništvo primljeno u uskočku vojsku u kojoj su se asimilirali s Vlasima i Hrvatima.²⁸ Stanovništva je nedostajalo i na opustošenom, ali i neobrađenom zapadnom dijelu Ugarske. Tamo su plemićke obitelji naseljavale hrvatske kmetove čija je uloga bila da obradom i krčenjem zemlje unaprijede gospodarstvo toga dijela kraljevstva. Velik dio Hrvata naselio je područje od Međimurja do Moravskog polja. Problem tako raznolike etničke slike Ugarskog Kraljevstva leži u činjenici da su različite nacionalne manjine sa sobom donijele i različite vjerske pripadnosti, stoga je stapanje s mađarskom kulturom bilo otežano ili čak u potpunosti neuspješno.

5.2. Gospodarstvo

²⁷ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 156.-157.

²⁸ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 103.

Osmanski prodori, četovanja i ratna osvajanja prouzročila su političku nestabilnost i rascjepkanost ugarskih krajeva. U takvim je okolnostima bilo očekivano kako će sada, osim političkih, Ugarsku potresti veliki problemi i materijalni gubitci na polju gospodarstva i trgovine. Ipak, unatoč osmanskim pustošenjima, ugarsko gospodarstvo u 16. stoljeću nije stagniralo. Šesnaesto je stoljeće bilo vrlo dinamično razdoblje koje je, osim ratovanjima, bilo obilježeno i porastom broja stanovnika u habsburškim zemljama pa je stoga potražnja za hranom bila sve veća, a sukladno tome rasle su i cijene. Najveću ulogu u gospodarstvu Habsburške Monarhije imala je Ugarska koja je u njemačke, austrijske i sjevernotalijanske pokrajine izvozila prehrambene proizvode poput stoke, ovaca, konja, kože, loja i meda. Ugarska je, osim prehrambenih proizvoda, izvozila i vino. Proizvodnja vina u 16. stoljeću odvijala se isprva u Srijemu, no nakon osmanskih osvajanja hrvatskih teritorija, ugarska regija Tokaj-Hegyalja postala je središte industrije vina. Ugarski su teritoriji bili prožeti mrežom trgovačkih putova koji su povezivali njemačke gradove s drugim trgovačkim državama poput Italije. Najvažniji je trgovački put bio kaniško-legradski, kojim je bila omogućena razmjena ljudi i robe s Venecijom. U međunarodnoj je trgovini sudjelovala i Turska jer je u pojedinim habsburškim zemljama potražnja za vunom, pamučnom tkaninom, tepisima i jastucima bila velika. Osim materijala i tkanina, preko Ugarske su se u habsburške zemlje uvozili i začini kao što su šafran, papar, đumbir te industrijska roba poput noževa, srpova i alata. Od velike su važnosti za ratnu industriju, ali i za proizvodnju novca, bili rudnici bakra. Važnost održavanja trgovačkih odnosa i smanjena mogućnost materijalnih gubitaka bila je važna kako za Osmansko Carstvo tako i za Ugarsko Kraljevstvo, odnosno habsburške zemlje, o čemu govori i *kakatski slučaj utvrđivanja sajмова 1589.* pod inicijativom Mehmed paše Sokolovića koji je zatražio od ostrogonskog sandžakbega Miklosa Palffyja da se svakog tjedna u Kakatu održi sajam za trgovce iz svih zemalja.²⁹

5.3. Vjera

Osmanska su haranja, osim etničke, znatno utjecala i na vjersku sliku Ugarske. Naime, Ugarsko je Kraljevstvo sve do dolaska Osmanlija bilo vjerski jedinstveno- temeljna je vjera bilo kršćanstvo. Ipak, s promjenom etničkog sastava stanovništva i naseljavanja nacionalnih manjina i vjerski su odnosi postali zamršeniji. Svaka nova etnička skupina koja se naselila na

²⁹ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 95.-96.

okupirana područja sa sobom je donijela vlastitu vjeru, a s obzirom na različitosti, asimilacija novonaseljenog stanovništva s jednom kulturom i jednom vjerom nije bila uspješna. Kraj 16. stoljeća obilježila je pojava kalvinizma, evangelizma, katolicizma i pravoslavlja. Te su četiri vjere bile najzastupljenije među raznolikim stanovništvom. Svojevremeno su u obranu ugarskih teritorija bili uključeni i svećenici koji su zbog toga za vrijeme rata vrlo rijetko obnašali vjerske dužnosti i stoga je reformacija crkve bila neophodna. Pojedine su biskupije, poput pečujске, kaločke i ostrogonske, nakon osmanskih osvajanja postale dio turske linije tvrđava, odnosno ušle su u sastav pogranične obrane što je prouzročilo i nestanak biskupijskih središta. Pokret protestantske reformacije koji se javio u njemačkom gradu Wittenbergu pod vodstvom Martina Luthera, utjecao je i na vjerske odnose u Ugarskoj. Učenici s područja Ugarske nerijetko su svoju naobrazbu stjecali na njemačkim sveučilištima pa se, sukladno tome, religijska literatura širila. Središnja osoba ugarskog protestantizma bio je Matyas Biro Devai.³⁰ Osim luteranske reformacije, u Ugarskoj se širio i kalvinizam i unitarizam. Calvinistički se pokret naglo počeo širiti od druge polovice 16. stoljeća. Najznačajniji nositelji kalvinističkog pokreta bili su Márton Sánta koji je sudjelovao u stvaranju crkvene oblasti područja uz Dunav i Peter Melius koji je koncipirao debrecensku vjeroispovijest 1562. Pokret unitarista najveći je broj pristaša imao na području Erdelja. Unitaristi nisu priznavali bit Isusova božanstva i poricali su Sveto Trojstvo. Unitaristi su bili vrlo otvoreni prema drugim pripadnicima radikalnih pokreta, stoga su osnovali kološvarski kolegij čija su vrata bila otvorena svim slobodnim misliteljima protjeranima iz vlastite zemlje.³¹ Kada je riječ o katoličkoj crkvi, ona se održala u Požunu i Trnavi. Biskupija u Trnavi posebice se istaknula po naseljavanju isusovaca. Djelovanje trnavske biskupije potpomogao je i Juraj Drašković, a koncem 16. stoljeća isusovci su svojim djelovanjem poticali razvoj misionarskih pokreta na području južne Ugarske. U tim su misionarskim pokretima sudjelovali i franjevci, benediktinci i dominikanci.

5.4. Kultura

Intelektualni razvoj ugarskog društva sedamdesetih godina 16. stoljeća obilježili su humanizam i renesansa - dva pravca koja su znatno unaprijedila literarno djelovanje u Europi. Iako su ratni sukobi s Osmanlijama negativno utjecali na gotovo sve aspekte društvenog

³⁰ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi*: Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 158.

³¹ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 38.

života Ugarske, razdoblje od 1570. do 1580. naziva se „zlatnim dobom umjetnosti“. Iako je službeni jezik Ugarskog Kraljevstva do sredine 19. stoljeća bio latinski koji se koristio kao jezik administracije, sudstva i uprave, književna su djela kraja 16. i početka 17. stoljeća pisana mađarskim govornim jezikom koji je postupno počeo oživljavati zahvaljujući mladim intelektualcima obrazovanima na raznim europskim sveučilištima. Ubrzo su se pod utjecajima humanizma počeli javljati humanistički intelektualni krugovi diljem Ugarske, a njihova primarna djelatnost bila je širenje mađarskog jezika pisanjem rječnika, gramatika i kodeksa.³² Gramatika mađarskog jezika pomno je objašnjena u rječniku Fausta Vrančića iz 1595. te latinsko-mađarskim i mađarsko-latinskim rječnicima autora Alberta Molnara nastalim 1604. Gramatiku mađarskog jezika s pravopisnim pravilima razradio je 1549. Matyas Biro Devai, a Janos Decsi je dodatno obogatio jezik zbirkom izreka iz 1598. Osim gramatika i rječnika, veliku ulogu u širenju mađarskog jezika imali su i prijevodi tekstova religioznog karaktera. Prvi prijevod protestantske biblije napisao je Gašpar Karoli dok je prvu knjigu psalama naziva „Psalterium Ungaricum“ napisao Albert Molnar 1607. Turska je okupacija potaknula i nastanak prvih domoljubnih pjesama čija je tematika prožeta ratnim zbivanjima. Mnogi su mađarski književnici inspiraciju pronašli u Erasmu Roterdamskom koji se, zahvaljujući znatnom intelektualnom doprinosu humanističkom pokretu, smatra neokrunjenim kraljem humanizma.³³ Veliki je doprinos razvoju poezije u mađarskoj književnosti dao Balint Balassi po kojemu je nazvana posebna forma pjesme tzv. balassijeva strofa.³⁴ Početak 17. stoljeća obilježen je sve većim interesom za učenjem, čitanjem i pisanjem među seljacima i siromašnim plemićima, što je potaknulo otvaranje ugarskih škola.

6. PETNAESTOGODIŠNJI RAT

Godine 1591. Osmansko se Carstvo, oslabljeno ratovanjem s Perzijom i propašću financijskog sustava, uplelo u lokalne sukobe vođene na hrvatsko-slavonskim područjima i u Zadunavlju. Neznatni lokalni sukobi ubrzo su poprimili veći opseg i pretvorili se u veliki sraz osmanske i habsburške vojske kod Siska. Ova se bitka prekretnica za osmansku povijest odigrala u lipnju 1593., kada je habsburška vojska u samo osam dana nanijela strahovit poraz vojsci Hasan-

³² Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 161.-162.

³³ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 125.

³⁴ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 38.

paše Predojevića. Revoltirani porazom i neuspjelim zauzimanjem sisačke utvrde pa samim time i Hrvatske, Štajerske i Koruške, Osmanlije su u ljeto iste godine objavile novi rat Habsburgovcima i zaprijetile zauzimanjem Beča. Osmanske su snage pod zapovjedništvom Sinana Kodže tijekom 1593. i 1594. zauzele Veszprem, Palotu i Đur. Ubrzo se rat pretvorio u vojni sukob oko prevlasti nad Moldavijom, Vlaškom i Transilvanijom, u kojemu je trijumfirao sultan Mehmed III. osvajanjem Egera i uspostavom prevlasti nad Vlaškom i Moldavijom.³⁵ Tijekom „dugog turskog rata“ do izražaja je posebice dolazila samovolja bečkoga dvora pod vodstvom kralja Rudolfa, koji je u proljeće 1604. nadopunio zakonske odluke protiv protestantizma i zabranio raspravu o vjerskim pitanjima među zakonskim tijelima. Postupci bečkoga dvora nagnali su Stjepana Bocskaija da posljednje dvije godine rata, od 1604. do 1606., obilježi hajdučkim ustancima protiv habsburške samovolje. Napokon je 23. lipnja 1606. sklopljen Bečki mir-sporazum između kralja Rudolfa i Bocskaija, kojim je proglašeno slobodno obavljanje vjerskih obreda, slobodni kraljevski gradovi mogli su zadržati svoje povlastice, a Bocskaiu su na upravu pripali Erdelj i Partium.³⁶ Petnaestogodišnje ratovanje okončano je potpisivanjem Žitvanskog mira 11. studenog 1606. Tim je mirom uspostavljena vojna ravnoteža između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije, a granica je pomaknuta na rijeku Ilovu. Obustavljeno je plaćanje godišnjeg danka te je kralj sultanu morao jednokratno isplatiti 200.000 forinti, a sultan je priznao vlast habsburškog vladara.³⁷ Petnaestogodišnjim je ratom zaključeno burno 16. stoljeće u ugarskoj povijesti, ali je obilježen i početak 17. stoljeća koje nije donijelo mirna razdoblja. Čak štoviše, 17. se stoljeće može nazvati ponovljenim 16. stoljećem jer je Ugarskoj, po završetku petnaestogodišnjeg rata, iznova zaprijetila velika opasnost prouzročena novim osmanskim prodorima i nastavkom političke nestabilnosti.

7. PRIJELOMNOST 17. STOLJEĆA

7.1. Novi osmanski pohodi

³⁵Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi*: Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 168.-169.

³⁶Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 38.-39.

³⁷Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 144.

Sedamdesete i osamdesete godine 16. stoljeća obilježene su relativno mirnim stanjem i prividnom stagnacijom osmanskih osvajanja. No, koncem 16. stoljeća izbio je petnaestogodišnji rat protiv habsburške vlasti koji je nagovijestio početak novih osmanskih ofenziva. Po završetku petnaestogodišnjeg rata, erdeljski su vojvode Gabor Bethlen i Gyorgy Rakoczi nastojali oslabiti habsburšku vlast ratovanjima u Ugarskoj, a u njihovom ih je naumu podržavao i osmanski sultan do 1656.³⁸ Nakon poraza osmanskog brodovlja u sukobu s Mlečanima kod Dardanela u lipnju 1656., zapovjedništvo nad osmanskom vojskom preuzima veliki vezir Mehmed Köprülü. Kako je Gyorgy Rakoczi 1657. samovoljno i bez odobrenja osmanskog vezira krenuo u ekspediciju na Poljsku, vezir Mehmed 1658. na mjesto vojvode postavio je Akosa Barcsayja. Zbog toga, druga polovica 17. stoljeća biva obilježena tursko-erdeljskim nemirima. U pohodima protiv Erdelja i Ugarske u ljeto 1660. osmanska je vojska zauzela Veliki Varadin pod vodstvom Ali- paše, kojem se suprotstavio zapovjednik carske vojske Raimondo Montecuccoli, ali bez velikih uspjeha. Carska je vojska već 1661. pretrpjela poraz u sukobu s Osmanlijama, koji su potom opustošili Erdelj. Habsburško-osmanski konflikt dodatno se zakomplicirao kada je Nikola Zrinski 1661. podignuo utvrdu Novi Zrin na području pod osmanskom vlašću.³⁹ Nedugo potom, 1663. Osmanlije su krenule prema carskom Beču. Njihov su pokušaj zauzimanja Beča ponovno zaustavile carske trupe paljenjem osmanskog drvenog mosta kod Osijeka pod vodstvom Nikole Zrinskog. No, osmanska je vojska ubrzo uzvratila zauzimanjem Kaniže, Novog Zrina na Muri i utvrde Kiskomarom. Tijekom erdeljskog rata vođenog od 1663.-1664., kralj Leopold I. osnovao je kršćansku koaliciju koja je izborila pobjedu nad osmanskom vojskom u kolovozu 1664. na rijeci Rabi. Erdeljski je rat zaključen potpisivanjem Vašvarskog mira 10. kolovoza 1664.⁴⁰ Taj je mir u povijesti poznat i pod nazivom „Sramotni mir“ jer je habsburški car Leopold I. na nezadovoljstvo hrvatskog i ugarskog plemstva priznao osmansku vlast nad Erdeljem i time dao povod izbijanju zrinsko-frankopanske urote.

7.2. Uspon staleža

Unutarnja je politika Ugarskog Kraljevstva u 17. stoljeću bila obilježena jačanjem staleža i njihovom željom za stjecanjem društvenih povlastica i mogućnosti obnašanja vlasti. Bečki je dvor nastojao provesti centralizaciju svih habsburških zemalja u jednu jedinstvenu cjelinu sa

³⁸ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 40.

³⁹ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi*: Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 180.-182.

⁴⁰ Isto, str. 183.

središtem u Beču, no toj su se težnji odlučno suprotstavili ugarski staleži zalažući se za suverenost i samostalnost. Potaknuti hajdučkim ustankom 1606., staleži su ojačali svoj položaj i prisilili novog kralja Matiju II. na prihvaćanje staleških zahtjeva 1608. Ugarski je sabor tako stekao veće ovlasti u državnim poslovima, aristokrati su mogli birati palatina i pregovarati s turskim i erdeljskim vodstvom.⁴¹ Obično su pripadnici ugarskih staleža bili aristokrati, plemići i crkveni dostojanstvenici čiji je položaj znatno ojačao, što potvrđuje i činjenica da su mogli sudjelovati na zasjedanju tajnog savjeta odgovornog za temeljna pitanja državnih poslova. Posebice su se istaknuli Nikola Zrinski i Ferenc Nadasdy - palatini koji su sudjelovali na zasjedanjima habsburške vlade kao predstavnici Ugarske. S obzirom da su pripadali staleškom krugu, crkveni su dostojanstvenici svoj povlaštenu položaj iskoristili za „rekatolicizaciju“ društva. Habsburško je vodstvo donekle toleriralo želje ugarskih staleža i ispunjavalo neke od njihovih zahtjeva, no nakon što su se ugarski aristokrati udružili s erdeljskim vojvodama i time ostvarili suradnju s Osmanlijama kao najvećim neprijateljem Habsburgovaca, carski je dvor vezao aristokrate i dinastije uz Beč. Sredinom 17. stoljeća, habsburško je vodstvo postavilo vojne trupe na ugarski teritorij i time izazvalo još veće nezadovoljstvo ugarskih staleža, što je ubrzo dovelo do izbijanja rata za neovisnost. Kada se 1645. bečki dvor odrekao dijelova Ugarske u korist Osmanlija, u potpunosti se poremetila ravnoteža habsburške vlasti i ugarskih staleža koja je ponovno uspostavljena tek 1681. Centralistička i apsolutistička politika Habsburške Monarhije prema Ugarskoj i Hrvatskoj potaknula je velikaše na pobunu koja je izbila 1664. U pokušajima da se odupru nepovoljnoj habsburškoj politici, ugarski i hrvatski velikaši, među kojima su se istaknuli Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan i Ferenc Nadasdy, obratili su se sultanu za pomoć, no njihova je urota ubrzo razotkrivena, a urotnici su neslavno skončali pogubljenjem u Bečkom Novom Mjestu 1671.⁴²

7.3. Militarizacija i društvo

Ugarska je svakodnevica 17. stoljeća ponovno prekinuta ratnim sukobima s Osmanlijama, ustancima seljaka i pohodima erdeljskih vojvoda. Posljedice koje je rat donio u velikoj su se mjeri odrazile na društveno stanje jer su svi slojevi društva bili prisiljeni sudjelovati u

⁴¹ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 39.-40.

⁴² Šerbedija, Tomislav. "Uzroci, tijek i posljedice zrinsko-frankopanske urote." *Diplomski rad*, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2019., str. 11.-23.

naoružavanju. Sukladno tome, na bojištima diljem Ugarske vrhovne su vlasti, u nedostatku ugarskog stanovništva, naseljavale nove etničke skupine koje su ulazile u službu uskoka i opće vojske na pograničnim područjima. Nerijetko su nastajala naselja u kojima su pretežito živjele pridošlice za vrijeme obnašanja vojne službe. Jedno takvo naselje podignuto je u županiji Bihar i bilo je naseljeno hajducima.⁴³ Militarizacijom društva, okupljanjem novih stanovnika i stvaranjem sustava vojnih naselja i stražarnica, 80.000 do 100.000 ljudi postalo je dijelom oružane službe. No, sve se to negativno odrazilo na etnički sastav i položaj novonaseljenog stanovništva po završetku opsadnog stanja. Ratovi, epidemija kuge i glad utjecali su na promjenu etničkog sastava stanovništva. Jednako kao i u razdoblju prve turske okupacije tijekom prošlog stoljeća, najveće posljedice pretrpjelo je mađarsko stanovništvo. Nakon oslobođenja Ugarske osamdesetih godina 17. stoljeća. opustošena područja Ugarske naseljavali su Rumunji koji su se posvetili obrađivanju zemlje. Na inicijativu Istvana Bathoryja dobili su i svoju župu na području Erdelja. Područje između Drave i Save te okolica Pečuha bila je naseljena pretežito Bošnjacima, dok je južno od Drave u 17. stoljeću integracijom slavonskog i hrvatskog plemstva stvorena regija hrvatskog stanovništva za čiju su se autonomiju u sklopu Ugarske zalagali Juraj Rattkay i Pavao Ritter Vitezović.

7.4. Veliki bečki rat

Habsburško- osmanski rat okončan je 1664. potpisivanjem Vašvarskog mira koji je trebao osigurati dvadesetogodišnje razdoblje mira i ravnoteže između vječnih rivala - Osmanlija i Habsburgovaca. No, godinu dana prije isteka mira, 1683. osmanski sultan Mehmed IV. i veliki vezir Kara Mustafa krenuli su na svoj posljednji pokušaj opsade Beča, ali ih je u tom naumu spriječio poljski kralj Jan III. Sobjeski koji je, okupivši kršćansku vojsku, zadao težak poraz osmanskim četama u bitci kod Kahlenberga 12. rujna 1683., čime je započeo Veliki bečki rat vođen u tri etape. U travnju 1684. papa Inocent XI. sazvaio je Svetu ligu - kršćanski savez usmjeren protiv djelovanja Turaka. Osim Habsburške Monarhije koja joj je bila na čelu, savezu su pristupile i Poljska, Venecija, a kasnije i Rusija.⁴⁴ U prvoj etapi austrijska vojska, predvođena trojicom zapovjednika - Emanuelom Maksimilijanom, Karlom Lotarinškim i

⁴³ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 198.

⁴⁴ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 186.-188.

Ludwigom Badenskim - oslobodila je Ugarsku. Druga je etapa bečkog rata znamenita po tzv. „Drugoj Mohačkoj bitci“ koja se odigrala 12. kolovoza 1687. u blizini Siklosa. Emanuel Maksimilijan sa svojom je vojskom zauzeo Pečuh, Segedin i Eger, a potom 6. rujna 1688. osvojio je i Beograd. Tijekom treće etape rata od 1689. do 1697. kapitulirale su utvrde Veliki Varadin i Gyula, a najznačajniji događaj bio je trijumf Eugena Savojskog u bitci kod Sente 11. rujna 1697., kojim su zaključena turska osvajanja Ugarske. Veliki bečki rat završen je potpisivanjem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. Tim je mirom utvrđena nova granica na Savi i Uni, Turcima je priznata vlast nad Bačkom i istočnim Srijemom, a oslobođeni su krajevi priključeni Dvorskoj komori.⁴⁵

7.5. Pokret neovisnosti

Nakon smrti Karla II. - posljednjeg Habsburgovca na španjolskom prijestolju, 1701. izbio je Rat za španjolsko naslijeđe tijekom kojega su Habsburgovci svoje snage usmjerili prema Pirenejskom poluotoku. Odsutnost habsburških snaga potaknula je Franju Rakoczyja da se poveže s francuskim kraljem Lujom XIV. u protuhabsburšku urotu koja je na koncu razotkrivena te je Rakoczy pobjegao u Poljsku. Godine 1703. izbila je buna u Ugarskoj prouzročena gospodarskim i društvenim problemima. Kako je htio stvoriti samostalnu ugarsku državu, Franjo Rakoczy je 6. ožujka 1703. pozvao ugarsko i hrvatsko plemstvo na oružanu borbu protiv Habsburške Monarhije. Djelovanje *kurucke* vojske pod zapovjedništvom Rakoczyja u prvim je godinama bune prolazilo relativno uspješno.⁴⁶ Sam Rakoczy postao je 1705. vojvoda Transilvanije i knez Ugarske. Državu je vodio uz pomoć senata koji su činili aristokrati i crkveni dužnosnici, a diplomatski su poslovi dodijeljeni državnoj kancelariji koju je vodio Pal Raday. Kako je temeljni cilj bune bio osamostaljenje Ugarske i ograničavanje moći Habsburgovaca, Franjo Rakoczy je u lipnju 1707. sazvao sabor u Onodu na kojemu je, uz pomoć francuskog kralja Luja XIV, proglasio detronizaciju Habsburgovaca. No, Francuzi se nisu pokazali kao dobri saveznici jer je pomoć francuskog kralja izostala, zbog čega je Rakoczyjeva buna ubrzo krenula silaznom putanjom.⁴⁷ Rakoczyjeva je buna naposljetku ugušena u bitci kod Trenčina 3. kolovoza 1708., nakon čega

⁴⁵ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 49.

⁴⁶ Isto, str. 52.-53.

⁴⁷ Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010., str. 259.

je u travnju 1711. potpisan Satmarski mir. Tim je mirom u deset točaka trebao biti uspostavljen mir u Ugarskoj i Erdeljskoj kneževini i habsburška vlast nad tim područjima.⁴⁸

8. DOBA REFORMI

8.1. Habsburški prosvijećeni apsolutizam

Europsku kulturnu povijest 18. stoljeća obilježila je pojava prosvjetiteljstva na čijim su temeljnim koncepcijama preustrojene središnje sile Europe. Pokret prosvjetiteljstva posebice je oživio među vladarima habsburškog prijestolja. Već je Karlo III. na zasjedanju sabora 1712. započeo s provođenjem novih zakona koji su potvrđeni 1713. i 1714. Novim je zakonima uspostavljena ravnoteža između vladara i staleža, plemstvo je sačuvalo povlastice i politički utjecaj, uspostavljena je stalna vojska, provedene su reforme sudstva, potaknut je napredak trgovine poboljšanjem plovnosti rijeka. Godine 1723. utemeljeno je Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće ili Gubernija - tijelo nadležno za provođenje donesenih zakona. Na čelu gubernije nalazio se palatin koji je bio izravno podređen vladaru, a članovi su bili pripadnici plemićkih i aristokratskih krugova. Karlo III. je 1714. izdao vjerski dekret kojim je ograničio protestantizam, a protestantske župe podredio jurisdikciji katoličke biskupije. Najznačajniji dokument Karla III. koji je izazvao polemike u društvu svakako je Pragmatička sankcija propisana 1722. Tim je dokumentom ozakonjena nedjeljivost habsburških zemalja i omogućeno je pravo nasljeđivanja vladara po ženskoj lozi, što do tog trenutka nije bilo uobičajeno s obzirom da se u većini slučajeva vladara nasljeđivalo primogeniturom, odnosno po muškoj lozi.⁴⁹ Najznačajnije su reforme provedene za vladavine Marije Terezije koja je na habsburško prijestolje stupila 1740. Godine 1761. osnovano je Državno vijeće koje je vodilo austrijsku politiku i kojim je predsjedao Anton Wenzel Kaunitz. Kada je riječ o gospodarskim reformama, Ugarska je bila pretežito poljoprivredna zemlja, a kako je dobar dio zemljišta opustošen uslijed osmanskih prodora, habsburška je vlast nastojala potaknuti seljake na obradu zemlje uvođenjem novih kultura poput krumpira, kukuruza i duhana.⁵⁰ Marija Terezija donijela je i tzv. Urbarijalni patent kojim je odredila veličinu seljačkih čestica i visinu poreza

⁴⁸ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 191.-194.

⁴⁹Isto, str. 202.-205.

⁵⁰Hanák, Péter. *Povijest Mađarske: Barbat*, Zagreb, 1995., str. 57.

koji je ovisio o kvaliteti zemljišta, a uglavnom se radilo o devetini. Najuspješnije reforme provedene su na području školstva koje je u Ugarskoj bilo strahovito nerazvijeno. Velik broj ugarskih sela nije imao dovoljno radnika za obrazovni sektor, a pojedina sela niti nisu imala osnovne škole, stoga je kraljica provela korjenite promjene. Najprije je sveučilišta iz Trnave kojima su upravljali isusovci dala preseliti u Budim 1777., a onda i u Peštu 1784. Potom je 1777. utemeljen „Ratio educationis“- uredba kojom je sustav obrazovanja odvojen od crkve, a Ugarska podijeljena u devet školskih okruga pod upravom obrazovne komisije. Utemeljen je i nastavni plan i program kojim je propisano obvezatno pohađanje osnovne škole u dobi od 7. do 13. godine života te izučavanje djece na njemačkom, mađarskom i latinskom jeziku.⁵¹ Sin Marije Terezije, Josip II. po dolasku na prijestolje 1780. nastavio je s provođenjem reformi i iako nije htio prihvatiti ugarsku krunu, imao je svoje pristaše - jozefiniste u ugarskim krugovima. Provodio je crkvene reforme smatrajući da crkva ima prevelike ovlasti u društvu te je potvrdu izbora pape prenio na vladara. Godine 1781. izdao je Patent o vjerskoj toleranciji kojim je protestantima, kalvinistima i unijatima dopustio obavljanje bogoslužja i osudio vjerske progone. Ukinuvši samostanske redove 1782., navedene su vjere dobile svoja građanska prava. Njemački je jezik proglasio službenim jezikom u cijeloj državi. Nakon ustanka kmetova u Transilvaniji 1784., ukinuo je kmetstvo i naziv kmet, seljacima je priznao slobodu izbora zanimanja i raspolaganja imovinom.⁵² U veljači 1789. raspisao je patent o porezu kojim je određen jednak iznos poreza svim pripadnicima društva. Za vladavine njegova nasljednika Leopolda II. Ugarska je imenovana kao neovisno kraljevstvo s vlastitim zakonima.

8.2. Franjo II. i reforme

Nakon smrti kralja Leopolda II. u ožujku 1792., na habsburško je prijestolje stupio Franjo II. koji je krunidbom, 5. srpnja, postao car Svetog Rimskog Carstva. Za razliku od Leopolda II. i Josipa II. koji su provodili državne reforme u duhu prosvjetiteljstva, Franjo II. bio je pristaša konzervativizma.⁵³ Na mjesto ministra vanjskih poslova i prvog suradnika postavio je Klemensa Metternicha, s kojim je sve do smrti provodio politiku centralizma i apsolutizma.

⁵¹ Vonić, Dario. "Razvoj školstva od 19. stoljeća do početka 20. stoljeća." Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2012., str. 14.

⁵² Josip II.. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

⁵³ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 227.

Protivno ustavu uspostavljenom 1791. kojim je car odluke trebao donositi uz pristanak staleža, Franjo II. i kancelar Metternich vrlo često su važnije odluke donosili u tajnosti. Sukladno svojim težnjama za monarhističkim državnim uređenjem, car je vrlo brzo počeo provoditi reforme kojima je organizirao *policijsku državu*. Uveo je strogi nadzor javnih poslova te je imao dojavljivače koji su morali kontrolirati javne poslove i obavještavati cara o tome. Godine 1798. zabranio je rad čitaonica, a već sljedeće proveo je i cenzuru knjižnica. Careve su reforme ubrzo izazvale negodovanje ugarskih staleža, a posebice mladih intelektualaca koji su takvo stanje smatrali neprihvatljivim. Protivnici carskih reformi počeli su se okupljati u masonskim ložama i čitati „Le Moniteur“- francuske novine u kojima je središnja tema bila Francuska revolucija. Potaknut upravo događajima u Francuskoj, Ignac Martinovics je 1794. postao vođa nezadovoljnika. On je najprije u službi kralja Leopolda II. djelovao kao dojavljivač, ali ga je Franjo II. po dolasku na vlast otpustio. Martinovics je organizirao dvije skupine - Društvo reformatora i Društvo slobodne ravnopravnosti, čiji su članovi bili tzv. mađarski jakobinci, nezadovoljni plemići koji su žudili za društvenim promjenama. Ipak, njihov je pokret već 1795. propao, a vođe radikalnog pokreta car je dao smaknuti.⁵⁴

8.3. Kultura 19. stoljeća

Devetnaesto je stoljeće u povijesti Mađarske označilo kulturni i znanstveni napredak potaknut novim književnim i tehničkim dostignućima. U prvoj polovici 19. stoljeća posebice se istaknulo Sveučilište u Pešti koje je svojim izučavanjima i otkrićima s područja medicine, hidraulike i botanike unaprijedilo znanost u širokim razmjerima. Najvažnije kulturne promjene vezale su se uz mađarski jezik i književnost. Koncem 18. stoljeća, a pogotovo u prvoj polovici 19. stoljeća, društvo je sve više prožimala ideja o obnovi mađarskog jezika, stoga su ga mladi intelektualci i visokoobrazovani ljudi vrlo brzo obogatili novim riječima, izrekama i pojmovima kojima su jasno mogli prenijeti osobne preokupacije, političke prilike i povijest svoje zemlje široj publici. Razvoj književnosti i nastanak dramskih djela na mađarskom jeziku vrlo brzo je potaknuo i otvaranje prvih kazališta u Pešti 1837. U tim su kazalištima često bile izvođene predstave na mađarskom jeziku, a zahvaljujući razvoju pismenosti među širokim društvenim krugovima, djela svjetski poznatih autora poput

⁵⁴ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 62.-63.

Shakespearea i Moliérea prevedena su na mađarski i izvođena na sceni. Kulturni je procvat utjecao i na razvoj glazbene umjetnosti za kojom je interes sve više rastao. Tome u prilog govori činjenica da je u prvoj polovici 19. stoljeća nastao verbunkos - glazbeni stil karakterističan za Mađare. Godina 1844. obogatila je kulturno ozračje Mađarske nastankom prve mađarske opere Hunyadi László autora Ferenc Erkel.

8.4. Revolucija 1848.

Prvu polovicu 19. stoljeća obilježile su reforme provođene u habsburškim zemljama, koje su izazvale različite reakcije šireg kruga društva. Te su se reforme prvenstveno odnosile na uređenje unutarnje uprave, a često su se vodile i polemike oko prava i povlastica pojedinih društvenih slojeva. Kao rezultat vladinih represija na niže društvene slojeve, odnosno seljake i kmetove koji su se borili za stjecanje slobodnih prava, počele su izbijati revolucije. No, osim revolucionarnih pokreta na području gospodarstva i ljudskih prava, jedna se revolucija posebice istaknula. Godine 1848. nositelji mađarskog „Proljeća naroda“ predvođeni Lajosem Kossuthom podignuli su revoluciju protiv habsburške vlasti.⁵⁵ Cilj je revolucije bio stvaranje nezavisne države Mađarske i prekid političkih odnosa s austrijskim dvorom. Kossuth je 3. ožujka održao govor kojim je pozvao zastupnike oporbenog programa na provođenje revolucionarnih težnji. Nedugo zatim, nekoliko pristaša Kossuthove revolucije je 13. ožujka prisililo kancelara Metternicha na proglašenje građanskih sloboda, čime je izbila revolucija u Beču. Sljedbenici revolucije pretežito su bili mladi studenti, među kojima se posebice istaknuo Sandor Petofi koji je sastavio „Nacionalnu pjesmu“ i objavio „Dvanaest točaka“-dokument kojim su revolucionari zahtijevali slobodu tiska i jednakost pred zakonom. Osim Kossutha, znamenitu je ulogu za vrijeme revolucije imao i Lajos Batthyany koji je 18. ožujka izabran na mjesto predsjednika ugarske vlade.⁵⁶ Da je mađarska revolucija isprva bila uspješan politički pokret jasno pokazuju Travanjski zakoni kojima je Ugarska istovremeno očuvala veze s Habsburškom Monarhijom, ali i postala nasljedna ustavna monarhija u kojoj je vladar samostalno mogao obavljati unutarnje i vanjske poslove, a u slučaju njegove odsutnosti zamjenjivao ga je palatin. Najviše zakonodavno tijelo sastojalo se od Gornjeg doma koji su

⁵⁵ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 251.-252.

⁵⁶ Dobsai, Gabriela. "Mađarska revolucija 1848. godine." *Essehist* 3, br. 3 (2011.): 39-42, str. 39.-40.

činili plemići i Donjeg doma čiji su se članovi birali svake tri godine.⁵⁷ Problem s kojim su se mađarski revolucionari susreli bile su nacionalne manjine koje su činile znatan udio u ugarskom stanovništvu. Naime, nakon uspostave republike, mađarske su vlasti počele provoditi politiku centralizacije, čije ugnjetavanje nisu prihvatili Hrvati, Rumunji, Srbi niti druge nacionalne manjine koje su naselile ugarske zemlje, stoga se revolucija ubrzo pretvorila u protumađarski rat. Na strani Habsburgovaca bio je i hrvatski ban Josip Jelačić koji se istaknuo kao zapovjednik hrvatske vojske u ratu protiv Mađara.⁵⁸ Tijekom jednogodišnjeg vojnog sukoba mađarskih revolucionara s pristašama habsburške politike i nacionalnim manjinama, okolnosti su bile promjenjive. U nekoliko je navrata mađarska revolucionarna vojska izborila pobjedu nad carskom vojskom, no konačno gušenje revolucije i primirje zaraćenih strana dogodilo se 14. srpnja 1849., kada je izdan i *nacrt pomirenja* kojim su Rumunji i drugi narodi naseljeni na ugarski teritorij stekli svoja prava.⁵⁹

8.5. Nagodbe 1867. i 1868.

Druga polovica 19. stoljeća na europskom je kontinentu obilježena ujedinjenjem i jačanjem velikih sila. Najprije je 1861. Giuseppe Garibaldi uz pomoć trojice suradnika proveo ujedinjenje Italije, a potom je Otto von Bismarck na čelu pruskog vojvodstva 1866. započeo proces ujedinjenja njemačkih zemalja koji se negativno odrazio na Habsburšku Monarhiju. Ujedinjenje Njemačke postalo je otvorena prijetnja dijelovima carstva, stoga je habsburško vojvodstvo intenzivno počelo razmišljati o ujedinjenju s Mađarima jer bi jedino tako carstvo moglo opstati i oduprijeti se osvajačkim pretenzijama Njemačke. Mađarski državnik Ferenc Deák bio je središnja osoba mađarskog sporazuma s Austrijom te je inicirao ujedinjenje pod uvjetom da Austrija i Mađarska imaju zajedničke poslove, obranu i upravu.⁶⁰ Sukladno tome, Franjo Josip je sazvao zasjedanje sabora koncem 1865., na kojem se trebalo raspravljati o uvjetima sporazuma. No, u lipnju 1866. izbio je rat između Austrije i Prusije tijekom kojega je austrijska vojska doživjela strahovit poraz u bitci kod Sadowe. U takvim uvjetima i pod sve većim pritiskom kancelara Bismarcka, 29. svibnja 1867. izglasana je nagodba kojom su Austrija i Mađarska stupile u Dvojnu ili Austro-Ugarsku Monarhiju. Iako je sporazumom

⁵⁷ Kuzlić, Andrea. "Sloboda tiska i javno mnijenje od 1848.-1849. godine." Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2019., str. 3.

⁵⁸ Kossuth, Lajos. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

⁵⁹ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 263.

⁶⁰ Isto, str. 281.-282.

dogovoreno da vojni, financijski i politički poslovi budu zajednički, stvorene su dvije zasebne vlade i uspostavljena dva središta - Beč i Budimpešta. Time je temeljno obilježje Dvojne Monarhije postao dualizam.⁶¹ Potpisivanjem Austro-ugarske nagodbe jedinstveni teritorij nekadašnje Habsburške Monarhije podijeljen je na dva dijela: austrijski dio u čiji su sastav ušle Dalmacija, dio Istre i slovenske zemlje te ugarski dio pod čijom su vlašću bile Hrvatska i Vojvodina. Problem dualističke vladavine novonastale Dvoje Monarhije činili su državopravni odnosi Ugarske i Hrvatske. Iako je Hrvatska u sklopu Ugarske imala određenu slobodu kada je u pitanju zakonodavstvo, uprava i bogoslužje, ipak su i dalje postojali neriješeni problemi kada je riječ o statusu Hrvatske u Ugarskoj. S obzirom da je stabilizacija Austro-Ugarske Monarhije ovisila o državopravnim vezama svih zemalja članica, austrijski je dvor zahtijevao da se problemi što prije riješe.⁶² U takvim je okolnostima barun Levin Rauch pokrenuo proces sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe koja je na koncu potpisana 1868. Tim je dokumentom Trojedna Kraljevina dobila povlašten položaj u sklopu Ugarske i obilježja državnosti.⁶³

8.6. Austro-Ugarska Monarhija u osvit 20. stoljeća

Austro-Ugarska Monarhija obuhvaćala je razmjerno velik teritorijalni opseg i bila je etnički vrlo raznolika država u kojoj su utočište pronašli brojni narodi od Nijemaca, Mađara, Slovaka i Poljaka do Hrvata, Srba i Ukrajinaca. Carstvom se upravljalo s dvije vlade, dva parlamenta i dva odvojena sustava unutarnje politike, a jedinstvo se očitovalo samo u osobi vladara koji je imao vrhovne ovlasti i ministrima financija, obrane i uprave. U veljači 1867. car Franjo Josip proglasio je Gyulu Andrásyja predsjednikom ugarske vlade koji se iskazao kao sposoban političar. Podupirao je izgradnju željeznice i unaprjeđenje gospodarstva, pripojio je Vojnu granicu i Erdelj te time stvorio jedinstvenu teritorijalnu cjelinu. Godine 1868. premijer je propisao Zakone o narodnostima kojima su nacionalne manjine u Mađarskoj ozakonjene kao *pripadnici jedinstvene ugarske nacije*.⁶⁴ Iste godine, Andrásy je proveo i obrazovnu reformu kojom je uveo obvezatno pohađanje osnovne škole pod nadzorom države. Nedugo nakon stvaranja Njemačkog Carstva, premijer je svoje imperijalističke pretenzije usmjerio prema

⁶¹ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 84.

⁶² Hrvatsko-ugarska nagodba. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

⁶³ Rauch, Levin. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

⁶⁴ Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995., str. 85.-87.

Balkanu na koji je tada već pretendirala Rusija. Sazivanjem kongresa u Berlinu 1878. Andrassy je utemeljio skup velikih sila - Austro-Ugarske, Njemačkog Carstva, Francuske i Engleske, čija je glavna uloga bilo sprječavanje ruske ekspanzije na Balkanu. Tim je kongresom omogućeno teritorijalno širenje Austro-Ugarske na područje Bosne i Hercegovine te stvaranje vojnog saveza s Njemačkom u slučaju ruskog napada.⁶⁵ Andrassyjev sporazum s Njemačkom ubrzo je potaknuo cara Franju Josipa da ga smjeni te je na njegovo mjesto postavio Kálmána Tiszu koji je bio gorljivi zagovornik dualističke politike u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ojačao je vladu čije je vodstvo povjerio osiromašenom plemstvu, a uspostavom žandarmerije i državne policije pojačao je kontrolu nad javnom upravom. Tisza je bio poznat kao nositelj velikomađarske politike koja se negativno odrazila na nacionalne manjine koje su živjele u sklopu Austro-Ugarske Monarhije. Na veliko nezadovoljstvo Hrvata, negirao je autonomiju i odredbe Hrvatsko-ugarske nagodbe donesene 1868., a kako bi suzbio otpor mađarizaciji na mjesto bana u Hrvatskoj postavio je Khuena Héderváryja.⁶⁶ Kao nositelj velikomađarskih političkih ideja u Hrvatskoj, Héderváry je uspostavio apsolutističku vlast. Na području Hrvatske osnivao je mađarske škole u kojima je od 1894. uvedeno obvezatno učenje mađarskog jezika. Njegovu protuhrvatsku politiku podržavali su Srbi s područja Hrvatske i Slavonije, a nasiljem, cenzurama tiska i ograničavanjem rada sveučilišta nastojao je ugušiti protumađarsko ozračje koje je vladalo u Hrvatskoj.⁶⁷

9. ZAKLJUČAK

Mađarska povijest novoga vijeka obilježena je intenzivnim promjenama u gospodarskom, društvenom i političkom životu države. Nekada jako kraljevstvo koje se uspješno moglo oduprijeti neprijateljskim silama, sad je došlo do ruba propasti. Osmanski su prodori tijekom 16. i 17. stoljeća bili pogubni za opstanak Ugarskog Kraljevstva. Ekspanzijom na određene dijelove države Osmanlije su organizirale vlastitu upravu koja je zahtijevala promijene u pograničnom sustavu i unutarnjem uređenju. Mirna svakodnevica ugarskog društva ubrzo je zamijenjena stalnom prisutnošću osmanske sile i vremenima trajne ratne opasnosti. Jedinstveni ugarski etnikum uslijed migracija ugarskog stanovništva i stanovništva okolnih

⁶⁵ Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi: Srednja Europa*, Zagreb, 2007., str. 289.-290.

⁶⁶ Tisza, Kálmán. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

⁶⁷ Heka, Ladislav. „Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati." *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 37., br. 3. (2016.): str. 1071.-1073.

područja postao je višenacionalan, a u takvim je uvjetima nerijetko dolazilo i do međusobnog jaza između matičnog i novonaseljenog stanovništva. Osim vanjske politike koja je znatno utjecala na stabilnost kraljevstva, Mađarima u korist nije išla niti unutarnja politika koja je većinskim dijelom bila vođena od strane Habsburgovaca. Političko nejedinstvo ugarskih i hrvatskih staleža narušilo je političku ravnotežu, proglašivši istovremeno Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolju novim vladarima. Bi li se Ugarsko Kraljevstvo uspješnije obranilo od osmanskih četovanja da su vladari sklopili kompromis i udružili se u borbi protiv zajedničkog neprijatelja? To se, naravno, ne može znati, ali može se pretpostaviti da bi se složnošću i međusobnim pomaganjem dvojice vladara zasigurno izbjegao građanski rat koji je dodatno oslabio državu i omogućio osmansko prodiranje prema unutrašnjosti kraljevstva. Osim građanskog rata prouzročenog političkim rivalstvom dvojice vladara, razjedinjenu Ugarsku obilježili su i vjerski sukobi. Pod pritiskom osmanskih vojnih postrojbi, velik dio stanovništva okolnih područja bio je prisiljen migrirati na područje Ugarske, čime su različite religije međusobno došle u doticaj. Ipak, potpuna asimilacija pridošlica s mađarskom vjerom nije bila moguća, stoga su nacionalne manjine često zahtijevale vjersku slobodu, što je rezultiralo ustancima Istvána Bocskaya i Gábora Bethlena na području Erdeljske kneževine. Posljednja dva stoljeća novoga vijeka u Habsburškoj su Monarhiji bila obilježena vladarima prosvijećenog apsolutizma koji su provodili reforme u ozračju prosvjetiteljstva. Najutjecajnija od njih bila je Marija Terezija koja je, provodeći reforme, potaknula napredak u razvoju kulturnog života ugarskog društva. Jedna od važnijih godina za povijest Ugarske u sklopu Habsburške Monarhije zasigurno je bila 1867., kada je donesena nagodba kojom su se Austrija i Ugarska ujedinile u Dvojnu ili Austro-Ugarsku Monarhiju. Nagodba je, dakako, donijela povlastice i sigurnost i Austriji i Ugarskoj, ali koliko je ona zapravo bila korisna hrvatskom stanovništvu? Stjecanjem povlastica i stupanjem u savez s Austrijom, vlada Ugarske je ojačala i, usprkos Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868., provodila strogu mađarizaciju javne uprave, čime je u velikoj mjeri potiskivala autonomiju i suverenitet Hrvata. Iako je novovjekovna povijest Mađarske većim dijelom obilježena ratovima, političkom sporovima i razjedinjenošću, takvo se stanje nije u velikoj mjeri negativno odrazilo na gospodarstvo i kulturni život Ugarske. I u vrijeme najveće osmanske opasnosti Ugarsko je gospodarstvo bilo relativno stabilno, a država je bila i glavni posrednik u trgovačkim vezama s Italijom pa čak i Osmanskim Carstvom. Tijekom 19. stoljeća do izražaja posebice dolazi kulturni i znanstveni napredak popraćen razvojem književnosti na mađarskom jeziku te sve većim zanimanjem mađarske kulturne elite za likovnu i glazbenu umjetnost.

10. IZVORI I LITERATURA

1. Blaženović, Marin. „Od Krbave do Mohača (1493. - 1526.) - bitke prekretnice u sukobima s Osmanlijama“: *Essehist* 10, br. 10 (2019.): str. 42.-47.
2. Dobsai, Gabriela. "Mađarska revolucija 1848. godine." *Essehist* 3, br. 3 (2011.): str. 39.-42.
3. Fodor, Pál. Ottoman policy towards Hungary, 1520-1541: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 45, No. 2/3 (1991.): str. 271.-345.
4. Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*: Barbat, Zagreb, 1995.
5. Heka, Ladislav. Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati." *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 37., br. 3. (2016.): str. 1065.-1096.
6. Hrvatsko-ugarska nagodba. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na:
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26523>
7. Josip II. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/josip-ii>
8. Khuen-Héderváry, Karoly. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31368>
9. Kontler, László. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u srednjoj Europi*: Srednja Europa, Zagreb, 2007.
10. Kossuth, Lajos. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/kossuth-lajos>
11. Kretonić, Igor. "Mohačka bitka." Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2015., dostupno na:
<https://repozitorij.unios.hr/islandora/object/ffos%3A257/datastream/PDF/view>
12. Kuzlić, Andrea. "Sloboda tiska i javno mnijenje od 1848.-1849. godine.." Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2019., dostupno na:
<https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A2085/datastream/PDF/view>
13. Margetić, Lujo. Cetinski sabori u 1527.: *Senjski zbornik* 17, br. 1 (1990.), str. 35.-44.,
14. Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo*: Golden marketing, Zagreb, 1998.

15. Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526. – 1711.)*: Meridijani, Samobor, 2010.
16. Rauch, Levin. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/rauch-levin>
17. Šerbedžija, Tomislav. "Uzroci, tijek i posljedice zrinsko-frankopanske urote." Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2019., dostupno na: <https://repositorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1941/datastream/PDF/view>
18. Tisza, Kálmán. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024., dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tisza-kalman>
19. Vonić, Dario. "Razvoj školstva od 19. stoljeća do početka 20. stoljeća." Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2012., dostupno na: <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1663/datastream/PDF/view>

SAŽETAK

Nakon pretrpljenog poraza u bitci na Mohačkom polju, država Ludovika II. Jagelovića, podijeljena između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije, bila je pogođena velikim promjenama. Nakon pada Budima, Osmansko je Carstvo, predvođeno sultanom Sulejmanom Veličanstvenim, osvojilo znatan udio ugarskog teritorija, dok je preostali dio Mađarske pripao Ferdinandu Habsburškom. Tijekom 17. stoljeća habsburški su se vladari nastojali oduprijeti osmanskim utjecajima i vratiti osvojena područja pod svoju vlast. Zahvaljujući austrijskom vojskovođi Eugenu Savojskom koji je, porazivši osmanske snage u bitci kod Sente 1697., stao na kraj osmanskim pohodima, Habsburgovci su ubrzo uspostavili kontrolu nad Mađarskom, a njihova je težnja za reformom društvenog i političkog života tijekom 18. stoljeća dovela do niza reformi popraćenih pobunama. Pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja, mađarski su intelektualci radili na obnovi jezika i književnosti. Uslijed vala revolucija koje su potresale ondašnju Europu, godine 1848. započelo je mađarsko „Proljeće naroda“ čiji je vođa, Lajos Kossuth, nastojao stvoriti neovisnu mađarsku državu. Nakon intenzivnih pregovora i

političkih pritisaka, u svibnju 1867. potpisana je Austro-ugarska nagodba kojom je uspostavljena Dvojna ili Austro-Ugarska Monarhija, čiji je car postao Franjo Josip I.

Ključne riječi: Mohačka bitka, Lajos Kossuth, Austro-ugarska nagodba, Osmanlije, protuhabsburška urota

ABSTRACT

After suffering a defeat in the Battle of Mohács, the kingdom of Louis II Jagiello, divided between the Ottoman Empire and the Habsburg Monarchy, underwent significant changes. Following the fall of Buda, the Ottoman Empire, led by Sultan Suleiman the Magnificent, conquered a substantial portion of Hungarian territory, while the remaining part of Hungary was ceded to Ferdinand of Habsburg. During the 17th century, the Habsburg rulers sought to resist Ottoman influence and reclaim the captured areas. Thanks to the Austrian general Eugene of Savoy, who defeated the Ottoman forces in the Battle of Zenta in 1697, the Habsburgs soon established control over Hungary. Their desire to reform social and political life in the 18th century led to a series of reforms accompanied by uprisings. Influenced by Enlightenment ideas, Hungarian intellectuals worked on the revival of the language and literature. Amidst a wave of revolutions that shook Europe, the Hungarian "Spring of Nations" began in 1848, led by Lajos Kossuth, who aimed to create an independent Hungarian state. After intense negotiations and political pressures, the Austro-Hungarian Compromise was signed in May 1867, establishing the Dual or Austro-Hungarian Monarchy, with Emperor Franz Joseph I.

Title in English: History of Hungary in the Modern Era

Keywords: Battle of Mohács, Lajos Kossuth, Austro-Hungarian Compromise, Ottomans, Anti-Habsburg Conspiracy

Pregledala: Suzana Mihelčić, mag. educ. philol. angl.